

‘דבר תורה רובו ומקפיד עליו חוצץ’ – אבל מיעוטו אעפ”י שמקפיד אינו חוצץ. וטעם הדבר מפני ש’רובו ככולו’ והרי זה בכלל כל בשרו (עפ”י ר”י מלונגיל שבועות סוף”ב ועוד). והואיל וכל גופו בתוך המים ורובו נוגע בהם, אין המיעוט חשוב לחצוץ בין גופו למים, אף על פי שאותו מיעוט אינו בטל לגוף (עפ”י חזו”א יו”ד צה, ג. וע”ע אבי עזרי כלי המקדש י, 1). ויש שהסבירו הטעם מפני שהמיעוט נחשב בטל לגוף, ולפי”ז יש אומרים שאם אדם אחר אוחז את הטובל או שהטובל קפץ שפתותיו וכד’, הואיל ואין כאן דבר הבטל לגוף, לא עלתה הטבילה מדאורייתא אעפ”י שהוא במיעוט (עפ”י צמת צדק יו”ד קס; גולות עליות מקואות ה, ה). אבל בחזו”א שם נקט לעיקר שאף בכגון זה אינה חציצה מהתורה.

הנה רש”י ז”ל כתב שההלכה נאמרה בשער. ופרשו כמה ראשונים שלדעתו חציצה פוסלת בבשר אפילו מיעוט שאינו מקפיד, והקשו על כך מכמה מקומות. ושמה יש מקום לחדש שרק לענין הקפדה לפרש”י חלוק השער מהבשר, כי מה שדין חציצה תלוי בהקפדה פירש בספר זכר יצחק (ח”א סא) משום הריבוי ‘את’ הטפל לבשרו וכשאינו מקפיד הרי מבטלו לבשרו ונטפל אליו הלכך אינו חוצץ [וי”ל שזו כוונת רש”י ‘שאינו מקפיד עליו – הוי כגופו’. וי”ל לפי זה שבדבר החוצץ שנעשה טפל לבשר, אותו דבר טעון טבילה כדין שער. וע”ע], וא”כ סבר רש”י שרק בשער מועילה טבילה מדאורייתא בדבר שאינו מקפיד מפני שהשער עצמו אינו טעון טבילה אלא משום טפלותו הלכך כשיש דבר הטפל לו מועילה טבילתו, משא”כ בבשר. ואולם החילוק בין רוב למיעוט שהוא מטעם רובו ככולו שהוא דין האמור בכל התורה, שייך הן בשער הן בבשר שאינו מטעם טפילות שהרי מקפיד. הלכך במיעוט שאינו חוצץ אלא מדרבנן, לא החמירו בו בבשר יותר מבשער ואמרו שבאינו מקפיד אינו חוצץ. ומיושבות קושיות הראשונים על רש”י.

ויש להעיר שבתור”ד (תליתאה) משמע להפך; שבבשר חוצץ מדאורייתא אפילו מיעוט אם מקפיד עליו, ובשער אין חוצץ אלא רובו ומקפיד.

עוד בבאור דברי רש”י, ע’ שתי דרכים באבני גזר יו”ד רנב, ד-ה רסו, כג.

דף ה

‘דמר סבר אמרינן היכר של מטה כהיכר של מעלה’ וכשם שלמעלה די בטפח, כמו ששינוי דיה שתהא רחבה טפח, כך הקורה שממעט בה למטה (ממנה) דיה שתהא רחבה טפח (רי”ף).

מבואר בדברי הרי”ף שממעט ע”י קורה. ומשום שאינה רגילה להיפחת על ידי דריכה, לכך החמיר למעט בקורה וכיו”ב (רבנו יהונתן). ומדובר שנותנה על הקרקע [וצ”ע אם מועילה נתינת קורה למעלה מג’ טפחים בתוך י’ להיכר. וכן אף למעלה מי’ כשנותן קורה שאינה בריאה להוות היכר].

ולפרש”י נראה ש’היכר של מטה’ פירושו שטח השימוש שבני המבוי משתמשים בו וניכרת להם הקורה משם, שלרב יוסף די בשטח שימוש טפח להיכר, כשם שלמעלה די בטפח להיכר. ולאביי היכר של שטח השימוש למטה צריך יותר.

‘התם סוף מבוי הכא תחלת מבוי’ – שלהעמיד מבוי בהכשרו ובחזקתו הראשונה, די לנו בד’ טפחים שהוא שיעור מבוי גרוע, אבל בתחילת הכשירו צריך שיעור חשוב, ד’ אמות (עפ”י ריטב”א).

ומצינו כיוצא בזה בכמה מקומות שיש חילוק בין תחולה מחדש של דין או שם ובין הישארות הדין הקודם, שלזה די בשיעור פחות – כענין גרדומי ציצית ואזוב וכד’ (עפ”י תורי”ד). ע”ע בהרחבה בכלל זה בספר אתון דאורייתא ט ובהשמטות, וע”ע בית ישי סב קלה).

‘אין מבוי ניתר בלחי וקורה עד שיהו בתים וחצרות פתוחין לתוכו’ – אלא צריך פס ארבעה (כדלהלן

יב. ואם תאמר אדרבה איפכא מסתברא, ככל שיש בו יותר דיוורים צריך יותר היכר? – מסתבר שככל שהמקום עשוי יותר לדירה ולתשמישי צניעות ולאכול בו, נצרך הוא למחיצות יותר גמורות. ועל כן מבוי שאין בתים וחצרות פתוחים לו, הואיל ודייריו מועטים משתמשים בו תשמישי צניעות שאינם בושם כל כך, לפיכך הריהם כחצר שצריכה מחיצות טובות יותר (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ה רג).

זרב יוסף, דפתח ליה בקרן זוית'. ואביי שהוכיח סבר שאין עושים פתח בקרן זוית, הלכך אפילו עשאו זה אינו 'מבוי' (כן גרס ופירש הר"ן בחדושי. אך בשאר ראשונים לא הובאה גירסה זו).

'לאפוקי מתורת לחי עד דאיכא ארבע אמות, למיהוי מבוי אפילו בארבע טפחים נמי הוי מבוי' – ומה שאמר רב הונא 'ד' אמות נידון משום מבוי' – היינו מבוי שקוראים בני אדם, שאין נראה להם מבוי אלא כשיש בו ד' אמות, אבל דין מבוי קיים גם בד' טפחים (עפ"י ריטב"א).

(ע"ב) 'אותו לחי היכן מעמידו, אי דמוקי ליה בהדיה, אוספי הוא דקא מוסיף עליה?!'. אף על פי שלפרש"י מועיל כל לחי הבולט אם נעשה לשם כך, וא"כ כשמוסיף על הבליטה לשם התרת המבוי מדוע לא יועיל? יש לומר הואיל והלחי הזה אינו אלא תוספת על הבליטה והרי הבליטה לא הוקבעה לשם כך, בטלה אותה תוספת לעיקר וגם היא אינה בכלל 'לחי'. ולפי זה מבואר שהקובע לחי במבוי וחיברו לכותל בענין שאינו ניכר, הרי הוא מבוטל אליו ואינו מתיר אעפ"י שנעשה מתחילה לשם כך (עפ"י דובב מישרים ח"א כט. וכעיקר הסברא כתב בשפת אמת).

ז'מה חצר שאינה ניתרת בלחי וקורה ניתרת בעומד מרובה על הפרוץ, מבוי שניתר בלחי וקורה...'. טעם הדבר שהחצר אינה ניתרת בלחי וקורה אלא בפס רחב, כתבו ראשונים: כיון שדרכם של בני אדם להשתמש בחצר תשמישי צניעות ולאכול בה, לכך צריכה מחיצות גמורות יותר ממבוי (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ה רג, הובא בפוסקים).

ויש מי שפירש: מפני שהחצר מרובעת ואינה כמבוי שארכו יתר על רחבו, הלכך אין נראה הריבוע כסתום במחיצות מועטות (עפ"י חדושי גור אריה למהר"ל מפראג. וע' סברא כיו"ב בריטב"א להלן יב לענין פתח החצר שאין בו ארבעה טפחים, שהפירצה ניכרת בחצר יותר ממבוי מפני שהיא מרובעת).

ובתוס' (ד"ה שפרצתו) מובא שכך קבלו מסיני שהחצר אינה ניתרת אלא בפסים. ובחזו"א (סה, יד) פירש [דלא כרש"ל ורש"א] שאין כוונתם להלכה למשה מסיני ממש אלא שמקובל הדבר לחכמים מרבתייהם. וכן צדד בשפת אמת [וע' דוגמא נוספת לכע"ז בשפת אמת יא: ד"ה במשנה].

'מה לחצר שכן פרצתה בעשר תאמר במבוי שפרצתו בארבעה (כצ"ל). טעם החילוק יש לפרש, לפי שהמבוי הקלו בו שניתר אף בלחי משהו, לכך לא הקלו בו בפירצה כשם שהקלו בחצר. או בסגנון זה: מפני שבמבוי יש רוח אחת פרוצה, לכך לא הותרה בו פירצת עשר, משא"כ בחצר שיש לה ארבע מחיצות (עתוס' וריטב"א. וע' שבת קל: 'חצר איתה ליה ד' מחיצות...').

ויש מי שפירש, לפי שהמבוי עשוי להילוך וכשיש פירצה של ארבעה טפחים שהוא שיעור 'פתח', בטל פתח המבוי מפני שיוצאים באותה פירצה. משא"כ חצר שאינה להילוך, אין פירצה פחות מעשר אמות אוסרת (עפ"י גור אריה).

מאי אמרת דשוו תרוייהו כי הדדי, הוה ליה ספק דבריהן וספק דבריהן להקל. משמע – כפי המבואר בתוספות – שגם ספק הגובע מחסרון ידיעה ויכולת השערה, כל שקשה למדוד וטרחה גדולה היא, הרי זה בכלל ספק דבריהם שהולכים בו להקל. (ע' בשו"ת אחיעזר ח"ג נט לענין יציאת מוהל למקום שאין ברור אם הוא בתוך התחום אם לאו, וקשה מאד לברר על ידי מדידה. וע"ע במה שצדדנו ביוסף דעת קדושין מה: אודות ספק דרבנן בחסרון ידיעה שא"א לבררו. וע"ע ריטב"א להלן נט. שיש להחמיר בספק דרבנן כשאין בו טירחה רבה, כמדירת תחום).
א. לדעת הסוברים שאין מקלים בספק דרבנן במקום חזקת איסור, צריך לפרש שבספק דרבנן כשאין בו טירחה רבה, כמדירת תחום. מחזקת איסור, מפני שכבר יש בו לחי והספק על כשרותו.

ב. לפי מה שכתבו אחרונים שספק דרבנן כשאפשר להחמיר בו בקלות ראוי להחמיר (ע' משנ"ב קס סקמ"ו ובשער הציון, ובמובא ביוסף דעת ע"ז ו: ובכורות ט.) – יש לומר שכאן מדובר מעיקר הדין, אבל ראוי להחמיר להתקין לחי כשאפשר בקל.

– יש לתמוה: אם הכוונה שיש ספק אם רחב ד' אמות אם לאו, א"כ גם במבוי תשעה יש להתיר בלחי הבולט ד' אמות, שמא אין בו ד' אמות – אך נראה שכל שלעיני הרואים נמשך הלחי ד' אמות, חל עליו שם דופן ויצא מתורת לחי, אך במבוי הרחב שמונה אמות אין לומר כן, כי הרואה יודע גם כן שיש להתיר ממה נפשך, שמא יש מעט יותר מד' אמות והעומד מרובה על הפרוץ, ואם הפרוץ מרובה הרי אין בלחי ד' אמות, והספק הוא רק שמא באמת הוא מצומצם ד' אמות – והרי זה ספק מדבריהם ולקולא (שפת אמת).

דף ו

כגון שנפרץ בקרן זוית דפתחא בקרן זוית לא עבדי אינשי – ומכל מקום בפחות מארבעה מותר ואעפ"י שהוא יותר משלשה והרי אינו 'פתח' אלא 'פירצה' – שהואיל ובעלמא פחות מד' אינו מקום חשוב, לא החמירו עליו כל כך להצריכו צורת הפתח כיון שיש שם קורת מבוי מעולה (עפ"י רשב"א).

מבוי עקום; רב אמר תורתו כמפולש ושמואל אמר תורתו כסתום. יש מפרשים על פי פשט הלשון שלרב דינו כמבוי ישר המפולש שצריך מצד אחד תיקון לחי או קורה ומצד השני צורת הפתח (עפ"י ר"י [מובא ברא"ש ובתוס']; רשב"א [בחדושי ובתשובותיו ח"ג רסט וח"ה רב] ריטב"א ור"ן. וכן מורה פשט לשון הרמב"ם (יז, ג) והרי"ף. וע' גם שו"ת רשב"ץ ח"ב ב. ל. וכן האריך לפרש בספר תורת חיים, וע' קרן אורה ושו"ת רעק"א לג).
 לדרך זו מתפרשים דברי שמואל 'תורתו כסתום' – כמו מבוי שתום אשר לו שני פתחים [שהעקמימות שבאמצע סותמתו], הלכך די בלחי בכל פתח, ובעקמימות אין צריך כלום.
 לדעה זו יש לומר שלשמואל כל מבוי נידון לגמרי כמבוי שתום לעצמו, ואם רוצים להתיר הטלטול עד העקמימות די להם שיניחו לחי או קורה בקצה. שהרי העקמומית נידונית כפירצה מן הצד, כמבואר בגמרא בהמשך. וכן נקט הר"ן להלן ח. וכן הוכיח בספר מנחת שלמה (ח"ב לו, ב סק"ד) מסוגיתנו.

אך יש אומרים שא"א להתיר בטלטול בלא הנחת לחי או קורה גם בקצה השני, שהעקמומית גרועה מפירצה בעלמא (עפ"י חזו"א סה ס"ק ו יט; חדושים ובאורים א.ז. והוכיחו מלהלן ח. 'כרוך בודיא בעקמימותיה'. אך הר"ן גרס משום כך כרבנו חננאל 'בשפתיה').

ואולם רש"י מפרש בדברי רב 'כמפולש' – על העקמימות, וכאילו יש כאן שני מבואות שכל אחד מהם מפולש, הלכך כדי לתקן את שניהם צריך בנוסף ללחי עוד צורת הפתח בעקמימות. [וכן להפך כשר;